

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש 'באר האבות'
ומח"ס 'הנחמדים מזהב', ערד

מי הראשון שכיסה בגג את דירי הבהמות?

רבינו האור החיים הקדוש, אשר כל דבריו ברוח הקודש נאמרו, מגלה: יעקב אבינו הוא הראשון שבנה גג על המבנים המיוחדים לבהמות, דירים אורות ורפתות! • כיצד התקבלה ההחלטה על קריאת שם העיר 'סוכות', ומפני מה קבלו לימים בני גד את העיר בנחלתם? • הלימוד ההלכתי שהוציא רבינו שמואל בן חפני גאון מסוכות אלו, והאם 'סוכת בהמה' היינו סוכה שנבנתה על ידי בהמה?

אוצר החכמה
40429

הועדה המחוזית של העיר החדשה שזה לא מכבר קמה, התכנסה לשיבתה הראשונה. על סדר היום: קריאת שם לעיר. העיר המצויה בחולותיה של ארץ עבר הירדן עושה בימים אלו את פסיעותיה הראשונות. תנופת הבניה מצויה בעיצומה. הנה זה עתה הגיע אל העיר אורח נכבד, אשר תיכף עם בואו בנה בית רחב מידות למגוריו, ולצידו מכלאות לצאן הרב אשר עימו. הדבר המתבקש מהמציאות האורבנית הדינמית הוא מציאת שם מתאים לעיר.

תמימי דעים היו הנוכחים בכך שעל השם החדש להיטיב לבטא את מהות העיר החדשה, אלא שאל עמק השוה הם לא באו. מרביתם היו סבורים כי על העיר לסמל בשמה את אמת הבנין העושה במלאכת הבנייה או כיוצא בזה בשמות המבטאים את הבתים היפים שכבר נבנו. אחרים העלו רעיונות של שמות אחרים, ואילו רעיון מוסכם לא היה להם.

כיון שראו הנוכחים כי אין הם מצליחים להגיע לעצה אחת, העלו והסכימו כי אין להם כי אם לתת את זכות ההחלטה בידי האורח החשוב שזה עתה הגיע לגור עמם. ואכן כך היה. משלחת של טובי העיר פקדה את מעונו של האורח ובקשה לכבדו בקריאת השם.

נענה להם האורח ואמר: לי ולמשפחתי בנתי בית; לכל צאני ובקרי בניתי מכלאות - 'סוכות' בשפה המקראית. חושב אני שאין לעיר שם ראוי יותר מאשר 'סוכות' - על שם הדירים והרפתות שבנתי לכל הבהמות אשר אתי.

תחושה לא נעימה של מבוכה ואי הבנה עברה בגוו הנוכחים: אם האורח בנה לעצמו ולמשפחתו בית, ואילו לצאנו הוא עשה סוכות - הרי שמפני מה הוא מעדיף לקרוא למקום על שם מגורי הבהמות ולא על שם מגורי האנשים? אם הוא אכן סבור ששם המקום צריך להיות מושפע מהבנייה הנעשית בו - מתאים היה יותר אם המקום היה קרוי בשם 'בית' או 'בנין', שהוא מקום מגורי ההולכים על שתיים, ולא בשם 'סוכות' שהוא מקום מגורי ההולכים על ארבע?

אוצר החכמה
40429

גם אם סיפור זה כמתכונתו האמורה לא היה ולא נברא, הרי שזו לפחות התרשמותנו מול מה שמספרת לנו התורה על השיקולים שהביאו את יעקב אבינו להחליט על קריאת העיר 'סוכות' בשמה זה. וכך היא שאומרת לנו התורה (בראשית לג יז): "וַיַּעֲקֹב נָסַע סֹכֶתָה וַיָּבֶן לָוּ בֵּית וּלְמִקְנֵהוּ עֲשָׂה סֹכֶת עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם סֹכֶת" - יעקב אבינו בנה במקום ההוא בית לעצמו וסוכות למקנהו - ועל כן הוא בוחר לקרוא למקום בשם 'סוכות'! לא 'בית' על שם מה שבנה לו, כי אם 'סוכות' על שם מה שבנה למקנהו!?

בחירת שם זה הטרידה את רבים ממפרשי התורה לדעת מה ראה יעקב אבינו על ככה ומה הביאו לזה, ונאמרו בזה הסברים שונים. אנו במאמר הנוכחי נעסוק בתירוץ ייחודי ומפתיע אותו העלה רבינו חיים בן עטר בעל 'אור החיים' הקדוש, וכדלהלן.

יעקב אבינו הניח את הגג!

מסתבר כי תופעת בניית מכלאות בעלי החיים, כמו אורוות הסוסים, רפתי הבקר, דירי הצאן ולולי התרנגולות, ימיה כימי רכושנות ובעלות המין האנושי על בעלי החיים. [מימי יָבֵל, בנם של למך ועדה, אשר 'הוא הָיָה אֲבִי יֵשֶׁב אֶהֱל וּמִקְנֶה' (בראשית ד כ), ואולי קודם לכן]. מני אותו יום שבני האנוש הכירו בכך כי מדובר ברכוש שניתן לקבוע עליו בעלות, הרי שכדי למנוע את פיזור הבהמות, אבידתם או גניבתם, היו רגילים לכלוא אותם במקומות סגורים, בינות לגדרים וחומות אשר מנעו מהם להתפזר ולהתרחק וכיוצא בזה.

ברם, האנושות בימי תחילת ההתיישבות על הארץ, לא הכירה בצרכי הבהמות כדבר שמן הראוי להתחשב בזה. כל בעלי החיים לא זכו לקבל יחס מינימאלי של הגנה מפני קור וחום ושאר פגעי הטבע. הבהמות היו עומדות חשופות לקור האימים החורפי או לחום הבלתי נסבל בקיץ. השמש הכתה על ראשיהם בעוז והגשמים הרטיבו עד לשד עצמותיהם. ביום אכלם חרב וקרח בלילה.

ארגוני צער בעלי חיים הצצים בימינו לרוב, מנסים ובחלקם אף מצליחים להעביר חוקים שונים לרווחת בעלי החיים. למשל: צורת אכסונם של התרנגולות המטילות או המובלות לשחיטה, הצפיפות בתאים וסיפוק מאכל ומשתה עבורם, הינם עניינים שפרטיהם מעוגנים בחוק, וכך גם אצל בעלי חיים אחרים כשאין כאן המקום להאריך בזה. אך דומה כי גם במחננו רבים אינם יודעים כי הראשון שהעלה את בעיית חוסר ההתחשבות בצרכי בעלי החיים, ואף חידש בעבורם נורמות שלא היו מקובלות מעולם, הוא לא אחר מאשר: יעקב אבינו עליו השלום!

יעקב אבינו ברחמיו המופלגים על כל בריאה בעולמו של הקב"ה, הבחין בצערם של אותם בעלי החיים אשר אינם יכולים לפצות את פיהם ולהתאונן על כאבם, וברגישותו הרבה המציא פתרון שעד כה לא ניתן להם: חידושו של יעקב אבינו היה שגם את הבהמות יש לשכן במקומות בעלי קורת גג מגינה ומסככת! לא עוד שיכון בעלי החיים במכלאות פרוצות לכל פגעי הטבע, כי אם מגורים בתנאים משופרים - בסוכות בעלי דפנות ותקרה!

לא זו בלבד שכך עשה יעקב אבינו, אלא שהוא אף טרח לתת לחידושו זה פרסום ענק שהכל ידברו בו: את שם העיר בה הוא בנה לראשונה את מכלאות הבהמות במתכונת הסוכות האמורה, הוא החליט לקרוא על שם חידושו זה: "סוכות". כשבכך הוא מתכוון להביא את חידוש זה אל ידיעת הציבור הרחב.

לראש עשה דבר חדש!

כמובן שאנו כשלעצמנו לא היינו יכולים לומר כדבר הזה, כי כיצד נדע כי אכן כך היה. אלא שזה אשר הגיד לנו זאת הרי הוא רבינו חיים בן עטר בעל 'אור החיים הקדוש' אשר כל דבריו ברוח הקודש נאמרו כידוע וכמפורסם (ראה: נתיב מצוותיך, נתיב אמונה שביל א אות ט; שו"ת דברי חיים יו"ד ח"ב סי' קה; שו"ת בית שלמה או"ח סי' קיב, וראה גם 'שם הגדולים' בערך 'אור החיים') והוא שגילה לנו את מה שראו עיניו הפקוחות מהנעשה באותם ימים קדמוניים.

פותח איפוא רבינו בפירוש הפסוק האמור אצל יעקב אבינו: **"נסע סכותה. פירוש: וטעם קריאת**

שמה סכותה, בשביל שלמקנהו עשה סוכות על כן וגו'. ולא אמר 'לסוכות' שאז תבין שקודם בוא יעקב היתה נקראת סוכות ולא כן הוא. - אל תאמר ששם המקום 'סוכות' כבר היה לו למחוז זה קודם לכן, כי לא כן הוא. שם המקום 'סוכות' נקבע לראשונה על ידי יעקב אבינו, וזאת רק מפני כי למקנהו עשה סוכות במקום ההוא.

ממשיך רבינו ושואל את השאלה אשר כמעט ונשאלת מאליה: **"ואם תאמר, וכי בשביל שעשה שם יעקב סוכה יקרא למקום כן?"** - וכי מפני שבנה שם סוכות לבהמות, פעולה הכרחית אך דומה כי היא שולית ולא חשובה בעליל, יש לו ליעקב אבינו לייחד את שם המקום על כך? האם לא נראה מתאים יותר אם יעקב היה בוחר לקרוא למקום על שם בתי האנשים ולא על שם סוכות הבהמות? וכאן מפליא רבינו בתירוצו בו הוא מחדש דבר אשר לא נשמע מעולם: **"אולי כי עשה דבר חדש בחמלתו על המקנה מה שלא עשה כן אדם קודם שיכין סוכה לבהמות ולשינוי חדש קרא המקום עליו".**

יעקב אבינו עשה כאן דבר חדש! דבר אשר לא עשאו אף אדם קודם לכן! מרוב רחמיו וחמלתו על הבהמות הוא בנה להם סוכות, אשר הם יהיו להם לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר. והבין יעקב אבינו כי ראוי 'שינוי חדש' זה להיקרא כל שם העיר עליו, אם מפני שבא בכך לקבוע במסמרות את עצם הדבר שנתחדש בענין ההפלה והזהירות להימנע מצער בעלי חיים, ואם כדי לפרסם הדבר ביתרון הידיעה לכל באי תבל, כי ממנו יראו וכן יעשו.

בדרך אגב יש לציין כי רבים מרבותינו הראשונים סבורים כי תוארו המפורסם של יעקב אבינו 'יושב אהלים' (בראשית כה כז) בא לו מעובדת היותו רועה צאן היושב באהלים למרעה צאנו. והנה כעת אנו שומעים כי יעקב אבינו לא זו בלבד שדאג לבנות אהלים לעצמו, הנה גם הוסיף כיוצא בזה ועשה סוכות למקנהו. ושמא בא הרמז בתואר זה גם על אותם האוהלים המסככים על הצאן, וכדברי האור החיים.

יעקב אבינו לשיטתו

ואתה המעיין דע לך כי דקדוקי מצות צער בעלי חיים כבר היו לעולמים אצל יעקב אבינו, וכך הוא שכתב רבינו האור החיים הקדוש בפירושו על דברי יעקב אל רועי חרן (שם כט ז): **"וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא עֵת הָאֶסֶף הַמִּקְנֶה הַשָּׂקוֹ הַצֶּאֱן וּלְכֹן רְעוּ"** - **"טעמו אשר נעשה שופט להם, הוא לצד צער בעלי חיים דבר תורה (ב"מ לב ב) וחש על הצאן"**. יעקב אבינו לא התעבר כאן על עניין לא לו, אלא כל שאמר להם כן היה מפני שחשש על צערם של בעלי החיים הצמאים והרעבים, ומתוך רחמיו עליהם הוא שפנה אל רועי הצאן בבקשה מהם להשקות את בהמותיהם ולהוליכם למרעה.

ו'לשיטתו' הוא שהלך יעקב אבינו, כי מפני שמימים ימימה היה חושש לצער בעלי החיים להשקותם ולהחיותם, כמוכח ממעשה זה שלו עם רועי חרן, הרי שעל כן בבהמותיו שלו הוא שהידר במצוה ובחמלתו על המקנה הוא שדאג להם לסוכות לבל יצטערו.

וכך המשיך יעקב אבינו הלאה, עד שמצאנו לו חידוש נפלא וחדש בעניין זה: דרישת שלום הצאן! אם דרכם של בני אדם הוא לפרוס בשלומם של הבריות כמותם, הרי שיעקב אבינו בשלחו את יוסף את אחיו הדגיש לו כי עליו לראות גם את שלום הצאן. וכמו שנאמר (בראשית לז יד): **"וַיֹּאמֶר לוֹ לָךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֶּאֱן וְהַשְׁבֵּנִי דְבָר"**.

וכך אמרו במדרש (בראשית רבה, פד יג): **"את שלום אחיך - ניחא, אלא מאי ואת שלום הצאן? הדא אמר שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו"**. ובהרחבה נוספת (תנחומא, יג): **"וכי**

הצאן יודעות, מהו שלום שאמר לו את שלום הצאן? אמר ר' אייבו: צריך אדם שיהא מתפלל על מי שהוא משביר אותו, לפי שהיה יעקב משתכר מצאנו ואוכל החלב ולובש הגז, לפיכך נצרך לשאול בשלומן, לכך נאמר את שלום אחיך ואת שלום הצאן".

החיד"א, תלמיד האוה"ח, כותב זאת מעצמו

וחדשות אני מגיד מה שמצאתי לתלמידו הגדול של רבינו האור החיים הקדוש, הלוא הוא הגאון רבי חיד"א אשר למרבה הפלא כתב מעצמו ככל דברי רבו האמורים. והגם ששמועותיו של רבו, הן מתורתו שבכתב והן מתורתו שבעל פה היו רגילים בפיו וכל היום היא שיחתו כנודע לבאי שערי ספריו הרבים, הנה כאן נתעלם ממנו לפי שעה שכבר קדם וזכה רבו בחידוש מופלא זה.

וכך כתב החיד"א בספרו 'פני דוד' על התורה (פרשת וישלח, אות ט): **"ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות על כן קרא שם המקום סוכות. קדמונים אחזו צער דהוה ליה לקרות שם המקום בית ישראל ולעשות העיקר עיקר והטפל טפל, וכאשר הוכיח משה רעיא מהימנא לבני גד ובני ראובן שהקדים מקניהם לטפם כמו שפירש רש"י פרשת מטות".**

כאן מטעים החיד"א את הקושיה שכבר הזכרנוה לעיל: כיצד לא עשה יעקב אבינו את העיקר לעיקר ואת הטפל לטפל, והלוא כפי שלימים מצאנו כי משה רבינו גער בבני גד ובני ראובן על שהקדימו מקניהם לטפם שלא כפי הדרך הנכונה, כך לכאורה קשה על יעקב אבינו שהקדים את המקנה בכך שקרא את שם המקום על שם הסוכות שעשה להם ולא על שם מה שעשה לבני האדם.

ומתרג' החיד"א במתק לשונו: **"ואפשר במאי דקיימא לן צער בעלי חיים דאורייתא, וכולי עלמא לא חיישי לעשות נחת רוח למקנה, וזה דרכם להניח המקנה על פני השדה לחורב ולקרח. אבל יעקב שלימא חש על צער בעלי חיים, ואחרי שפתח בעיקר כי תפארת אדם לשבת בית ונשיו וטפיו ובכן ויבן לו בית, נתחכם לסלק הצער מבעלי חיים, ולעשות להם סוכות למחסה ולמסתור, ומשום שהוא דבר חידוש ודקדוק פרטי לחוס על צער בעלי חיים נגד כל הגויים, על כן קרא שם המקום סוכות להודיע לבני אדם שצריך לחוס ולרחם על בעלי חיים ולא קרא המקום בית ישראל כי אין זה חידוש לבנית בתים לשבת, וכל אדם כן עשו, אבל דבר חידוש הוא אשר למקנהו עשה סוכות, ועל כן קרא שם המקום סוכות, לומר ראה זה חדש, שמעו מוסר וחכמו".**

וזה הוא בדיוק תירוצו של רבו האור החיים הקדוש שרצונו של יעקב אבינו היה לסלק את צערם של בעלי החיים המצויים במכלאות פרוצות לשמש ולרוח, ולכן הוא שבנה להם סוכות. ואף קריאת שם המקום 'סוכות' היה כדי להביא את תודעת חידוש זה לכל בני האדם, שאף הם ינהגו בחמלה וברחמים כלפי בהמותיהם.

אוצר החכמה
40429

זאת נחלת בני גד

ואגב שהזכיר החיד"א את עניינם של בני גד ובני ראובן שהקדימו מקניהם לטפם ואשר הוכיחם משה רבינו כי לא טוב המה עושים, יש להשלים את הדבר עם ידיעה נכבדה אשר יש עלינו לדעת כי בסופו של דבר ניתנה העיר סוכות כחלק ונחלה לבני גד, ומקרא מלא דבר הכתוב (יהושע יג כז-כח): **"וּבְעֵמֶק בֵּית הָרֶם וּבֵית נֶמֶרָה וְסֻכּוֹת וְצִפּוֹן יָתֵר מִמְּלֻכּוֹת סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשִׁבוֹן הִירְדֵן וְגִבְלֵי עַד קֶצֶה יָם כְּנָרֶת עָבַר הִירְדֵן מִזְרָחָה. זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי גָד לְמִשְׁפַּחְתָּם הָעָרִים וְחֻצְרֵיהֶם".**

העיר סוכות, אשר את שמה נתן לה יעקב אבינו על שם הסוכות שעשה למקנהו, היא העיר

שניתנה ברבות הימים לנחלת בני גד (ראה רמב"ן בראשית שם פסוק יח), אשר עיקר עסקם היה בגידול בהמות, כמו שנאמר (במדבר לב לד-לו): "וַיָּבֹנוּ בְנֵי גֹד אֶת דִּיבָן... עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת צֶאֱן".

וכבר בזה עצמו אנו רואים כי מעשה אבות סימן לבנים, שדווקא במקום זה אשר קבע אבינו יעקב את מעונם של הבהמות, הוא אשר לימים החזיקו בו צאצאיו והקימו בו גדרות לצאן.

אפס כי הבדל רב היה בין יעקב לצאצאיו בני גד, הבדל שבא לידי ביטוי בעובדה שהם חיבבו את הצאן והמקנה שלהם יתר על המידה, מה שגם הביא את משה רבינו לתרעומת קשה עליהם. וכפי שלמדנו על כך במדרש (במדבר רבה כב ט): **"לב חכם לימינו - זה משה, ולב כסיל לשמאלו - אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר, שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות, שהן אומרים למשה 'גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו'. אמר להם משה: אינה כלום אלא עשו את העיקר עיקר תחלה בנו לכם ערים לטפכם ואח"כ וגדרות לצאנכם. הוי: לב חכם לימינו - זה משה, ולב כסיל לשמאלו - אלו בני ראובן ובני גד. אמר להם הקב"ה אתם חיבתם את מקניכם יותר מן הנפשות - חייכם אין בו ברכה"**.

אלא שדומה כי דווקא העיר סוכות יש בה, במעשיה ובשמה, כדי להאיר ולפרש את שורש העניין אשר אותו לא הצליחו בני גד להשכיל ולהבין, עד שמחמת כן הם החטיאו את המטרה האמיתית והעדיפו את המקנה על פני הנפשות.

למעשה כבר אצל יעקב אבינו אנו מוצאים את המוטיב הזה לכאורה למעשיהם של בני גד: העדפת הממון על פני הנפש. והדבר מפורש במסכת חולין (צא א): **"ויותר יעקב לבדו (בראשית לב כה) - אמר רבי אלעזר: שנשתייר על פכין קטנים, מכאן לצדיקים שחיבי עליהם ממונם יותר מגופם וכל כך למה - לפי שאין פושטין ידיהן בגזל"**. יעקב אבינו חיבב את ממונו יותר מגופו! אם כך, מה טענה היה לו למשה רבינו על בני גד שחיבבו את המקנה יותר מהנפשות, אם כך בדיוק עשה גם יעקב אבינו?!

על קושיה זו כבר עמדו רבותינו האחרונים (ראה תורת חיים סנהדרין עד א, ועוד) ותירוצים שונים נאמרו בכך. ניתן גם לומר ולחלק בהבדל לוגי: הממון מול גופו של האדם עצמו לבין נפשותיהם של אנשים אחרים, ובמיוחד נפשות שהאחריות מוטלת על האדם. כשמדובר על האדם עצמו, זכותו לחבב את ממונו יותר מגופו שלו. אולם כשמדובר על האחריות של האדם כלפי אחרים, ובייחוד כשמדובר על האחריות של האדם כלפי נפשות ילדיו הרכים, בוודאי שחייב הוא לדאוג להם עוד קודם דאגתו לממונו. יעקב אבינו איפוא חיבב את ממונו יותר מגופו, ואילו בני גד חיבבו את ממונם יותר מנפשות ילדיהם, וזהו מעשה אשר לא יעשה.

ראיה מוכחת לכך היא מבניית העיר סוכות: אכן יעקב אבינו ריחם וחמל על המקנה, עד שבצדקותו הוא חידש בעבורם דברים שלא נהגו מעולם, והכל כדי להגן עליהם ולמנוע מהם צער. אבל לפני הכל הוא בנה בית לעצמו ולכל בני ביתו. רק אחרי בניית הבית לצרכי בני האדם, הוא התפנה לעשות סוכות לבהמות, כדברי החיד"א.

כי אכן יעקב אבינו ידע להחזיק וללכת בדרך הזהב. הוא דאג לבעלי החיים, אך ידע כי צרכי בני האדם קודמים להם. רק משצרכי בני האדם מסודרים על הצד היותר טוב, ניתן לדאוג לבהמות, ואף לדאוג להם ביותר. קודם לכן, זה מעשה אסור, כי תמיד בני האדם קודמים לבהמות.

בני גד החטיאו את ההבדל הדק הזה. הם ראו את יעקב אבינו טורח עבור הבהמות, עושה להם סוכות ואף קורא לעיר על שם הסוכות. הם גם ראו את יעקב אבינו נותר בעבור הפכים קטנים - והגיעו למסקנה כי ממונו של אדם חשוב לו אף יותר מהנפשות. אלא שזאת הם לא ראו: הם לא ראו כי קודם בנה יעקב את הבית ורק לאחר מכן הוא בנה את הסוכה, ומשכך הם באו לידי טעותם

החמורה בה הקדימו את בניית גדרות הצאן לפני הבתים לטף.

לכן היא שניתנה העיר סוכות לבני גד, כמוסר השכל שבא לומר להם: הביטו אל צור חצבת העיר ואל מקבת בור נקרת הנחלה שירשתם, וראו כי עיר זו לא נבנתה כמתכונת בה חפצים הייתם לבנות את נחלתכם, להקדים את בניית גדרות הצאן אל ערי הטף.

כי לא זו היא הדרך ולא זו העיר אותה תבנו. אלא אדרבה, כשם שיעקב אבינו הקדים את בניית הבתים לעשיית הסוכות, כך גם עליכם לנהוג, לבל תעשו את העיקר לטפל ואת הטפל לעיקר.

מה סבר יעקב אבינו עד כה?

ותיכף ומיד חוזרים אנו אל חידוש זה מבית מדרשו של רבותינו האור החיים והחיד"א אשר חדשו כי יעקב הוא הראשון אשר עשה כדבר הזה לבנות סוכות לצרכי הבהמות, כדי להדר ולקיים בזה מצות צער בעלי חיים, כי הנה מן הראוי ליתן בזה טעם לשבח ולהוסיף נופך על דבריהם הללו, לאשר כאן הבן שואל: כיצד באמת התיר יעקב לעצמו עד כה לצער את בהמותיו? ולא זו אף זו, מדוע לא מצינו אצל האבות הקדושים, אברהם ויצחק, שיעשו כדבר הזה, וכי הם לא קיימו את איסור צער בעלי חיים?

ואם כי אין זו קושיה מוכרחת, היה נראה להטעים את הדברים עם מה שכתב המנחת חינוך (מצוה פ אות י) לדון אם איסור זה של צער בעלי חיים נאמר דווקא שהאדם בעצמו לא יצער את בעל החיים או שמא בכלל מצוה זו היא גם להציל את הבהמה מצער הבא עליה ממקום אחר. ועיין שם שתלה זאת במחלוקת אם צער בעלי חיים הוא מדאורייתא או מדרבנן.

והנראה לומר שזה עצמו היה חידושו של יעקב אבינו בהגיעו לסוכות. שעד כה היו האבות הקדושים סבורים כי מצות צער בעלי חיים אינה אמורה אלא כלפי זה שיש לו לאדם שלא לצער בידים את בעלי החיים. ועתה בא יעקב אבינו וברחמיו על כל מעשי הקב"ה חידש כי ראוי גם למנוע את הצער הבא להם ממקום אחר.

מצות סוכה ב'סוכת בהמה'

חידוש זה של רבותינו האור החיים והחיד"א הביא בעקבותיו דין חדש, מעניין ומפליא, אותו כתב הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, רבה של רמת אלחנן בבני ברק, בספרו 'חשוקי חמד' על מסכת סוכה.

כך אומרת הגמרא (סוכה ח ב): **"תנו רבנן: גנב"ך; סוכת גוים, סוכת נשים, סוכת בהמה, סוכת כותים, סוכה מכל מקום - כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה. מאי כהלכתה - אמר רב חסדא: והוא שעשאה לצל סוכה"**.

דן איפוא הגר"י זילברשטיין בשאלה כזאת: "אדם שיש לפניו ארבע סוכות: סוכת גוים, סוכת נשים, בהמה או כותים - איזה סוכה עדיף לקיים המצוה?"

ואת התשובה לכך הוא מוצא בדברי האור החיים שעליהם אנו דנים, ואחרי הביאו את דבריו הרי הוא מסיק: **"אולי מטעם זה ראוי שיקיים מצוותו בסוכת בהמה, הואיל ואיתעביד בה מצות חמלה על הבהמה, יתעביד בה גם מצוה אחרת של ישיבת סוכה"**.

הראשונה או השלישית?

דא עקא שדבריו אינם נהירים כל צרכם מכמה טעמים, וכדלהלן. תחילה לראש יש להעיר כי אם אכן חז"ל היו סבורים שראוי להעדיף סוכת בהמה על פני שאר אלו הסוכות, הרי שהם היו צריכים לתת לכך ביטוי בסדר מניית סוגי הסוכות, ולא למנותם בסדר זה של 'גנב'ך.

אוצר החכמה
40429

הלוא ברובם ככולם של המקומות בהם מובאים סוגים שונים, יש כלל מקובל הקובע שכל שאותו הסוג מוקדם יותר כך הוא חשוב יותר. לפי זה לכאורה היו צריכים להקדים ב'גנב'ך את סוכת הבהמה לשאר מיני הסוכות. גם אם נאמר כי כאן הפירוט הולך מן הקל אל הכבד, הרי היו צריכים להציב את סוכת הבהמה באחרונה. בין כך ובין כך, מצב כזה בו סוכת הבהמה עומדת השלישית במנין הסוכות של גנב'ך, מגלה לנו את האחת מבין שתי האפשרויות: או שלכל הסוכות הללו מעמד הלכתי שווה ללא עדיפות לאחד על פני חברו, או שיש אכן עדיפות למצוי בתחילת הרשימה או בסופו - ואז שוב סוכת בהמה היא לא אחת מהם.

סוכת בהמה - מה היא?

ובעיקר הסברה האמורה לא אדע אם מצות הרחמנות והחמלה על הבהמות ('סוכת בהמה') יתירה היא ממצות הרחמנות על הבריות בכלל ('סוכת גויים') ועל זרע ישראל בפרט ('סוכת נשים'). הרי הצד השווה שבכל הסוכות הוא שמטרתם להגן על אלו המצויים מתחת הגג אותו הם נותנים למתכנסים בצל קורתם, כך בסוכת בהמה וכך בכל סוכה וסוכה. ובפרט לדעת הרשב"א הידועה (שו"ת ח"א סי' רנב ורנז) שאיסור צער בעלי חיים אמור כלפי אדם. ונמצא שבכל סוכה, לתועלת של מי שהיא נעשתה, יש בה את המוטיב האמור של מצות החמלה. ולא אדע במה עדיף זה על זה.

וביותר יש להעיר כי כל מושג 'סוכת בהמה' שנוי הוא במחלוקת המפרשים. כי הנה בהשקפה ראשונה נראה שהכוונה היא לסוכה שנעשתה על ידי אדם לצורך בהמה, וכך אכן מצאתי מפורש בדברי רבינו המאירי בבית הבחירה. אולם הגאון רבי יוסף ענגיל בספרו גליוני הש"ס (סוכה שם) הביא את פירוש זה בשם הלבוש (לבוש החור או"ח סי' תרל"ה), וכנגד פירושו הוא טוען כי 'הכוונה בפשיטות' היא שבהמה הוא זו שעשתה את הסוכה!

הגר"י ענגיל אינו טורח להסביר את כוונתו כיצד בהמה בונה סוכה, כפי הנראה מפני שהדבר היה פשוט לו, והוא שמצינו בנפלאות טבע הבריה כי ישנם כמה וכמה מבעלי החיים שיוצרים לבנות לעצמם מקומות מגורים. וכנודע שגם צפור מצאה בית ודרור קן לה, ומהם שבונים את בתיים במלאכת מחשבת המפליאה את עין הרואים. ואם כן הכוונה כאן היא בבהמה שבנתה סוכה, כדי להצל עצמה מהשמש.

ועיין שם שמלבד מה שהוכיח הגר"י ענגיל לפירושו זה שכן היא גם דעת הרשב"א, הרי שגם הביא לכך ראיה ברורה ופשוטה, שבכך נמצאת סוכה זו דומה לחברותיה, שכשם שסוכת גויים היינו סוכה שנבנתה על ידי גויים, ולא סוכה שנבנתה בעבור גויים, וכן סוכת הנשים והכותים, ששם הסוכה קרוי על שם עושי ובוני הסוכה, כך גם 'סוכת בהמה' היינו שהבהמה היא שעשתה את הסוכה.

(אגב, ראיה זו אינה מוכרחת שכן רבינו הריב"ב בפירושו הנדפס על הרי"ף מפרש: "סוכת נשים - שאורגות בה הנשים", קרי: לא סוכה שנבנתה על ידי נשים, אלא סוכה שנבנתה עבור נשים. ואם כן, גם סוכת בהמה ניתן לפרשו שהכוונה סוכה שנבנתה עבור הבהמות).

ונמצא כי אין הגמרא איירי כלל בסוכה זו שנבנתה לצורך בהמה, כי אם בסוכה אותה בנתה בהמה בכבודה ובעצמה. כך שיש לפתוח את הדיון מחדש בהתאם לשיטה זו.

ראיה על עצם כשרותן

והן כל יקר ראתה עיני, תוספתא עתיקא הוא דאשכחנא, דבריו הקדמונים של רבינו שמואל בן חפני גאון בפירושו על התורה אשר שרד בחלקו והתגלה בימינו (הוצאת מה"ק, ירושלים תשל"ט. פרשת וישלח): **"ובמאמרו 'ולמקנהו עשה סוכות' הודיענו את רוב דאגתו לצאנו וניהולו אותם בצדק בעניינים שהם צריכים להם. ובכנותו את מקומות המחסה שעשה לבהמות 'סוכות' למדנו שהן אם היו עשויות כהלכתה יצאו ידי חובה בימי סוכה, על פי מאמר החכמים (סוכה ח ב) 'תנו רבנן, סוכת גויים סוכת נשים סוכת בהמה סוכת כותיים סוכה מכל מקום כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה'... והתנאי בזה גם כן שתהא עשויה לצל, על פי מאמרו (שם): 'אמר רב חסדא והוא שעשאה לצל. וכבר אמר הכתוב (יונה ד ה) 'ויעש לו שם סוכה'."**

דבריו של הגאון הם חידוש נפלא: אם עד כעת דברנו על השאלה אם יש להעדיף 'סוכת בהמה' על פני שאר סוכות גנב"ך, הרי שרבינו טוען כי עצם כשרות סוכה זו נלמדת מכך שהתורה כינתה את דירי הבהמות הללו בשם סוכות. מכאן אנו לומדים כי אם סוכות הבהמה בנויות כהלכתם, עשויות לצל ומתוקנות בשאר הלכות הסוכה, הרי הם כשרות, ואין בהם חסרון על דבר היותם עשויות לבהמות. והא ראייה - שהתורה כינתה אותם בשם 'סוכות'. ויצוין כי אל חידושו של רבינו שמואל בן חפני גאון, כיון בספר 'רביד הזהב' (הורדנה תקנ"ז, בפרשת וישלח שם), ולימים רבים כתב כן גם בספר 'תורה שלמה' (בהערות, אות נה).

ומכאן אנו למדים כי רבינו שמואל בן חפני גאון פירש את דברי הגמרא שלא כפי שטען הגר"י ענגיל שזהו הפשט הפשוט בגמרא, שהבהמה עשאתה לסוכה בעצמה, כי אם כפירוש המאירי ודעימיה שאדם הוא שעשה את הסוכה לצורך בהמה.

אלא שאת עיקר הלימוד לא זכיתי להבין: המונח 'סוכה' בלשון הקודש היינו מקום מסוכך - מכוסה בגג. והוא בא בשימוש כלפי מקומות מסוככים שאינם בתי קבע. כך שלמעשה ניתן היה לקיים את ציווי התורה (ויקרא כג מב): **"בַּסֹּכֶת תֵּשְׁבוּ שְׁבַעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֹשֵׁבוּ בַסֹּכֶת"** בישיבה מתחת לכל מקום מסוכך בגג, אלא שעל זה באה קבלת חז"ל בתורה שבעל פה והגבילה את הסוכות לאמור שדווקא סוכה העומדת בכל הקריטריונים ההלכתיים היא שכשרה. במילים אחרות: קבלת חז"ל אומרת שגם אם המקום המסויים הזה קרוי סוכה בלשון הקודש, מפני היותו מכוסה בגג, אין הוא כשר למצות הסוכה כל עוד לא התקיימו בו כל התנאים ההלכתיים.

תנו דעתכם למשל על הפסוק הבא (ש"ב יא יא): **"וַיֹּאמֶר אֲנִיָּה אֶל דָּוִד הָאָרֹן וְיִשְׂרָאֵל וַיהוָה יֹשְׁבִים בַּסֹּכֹת וְאֲדָנִי יֹאב וְעֶבְדֵי אֲדָנִי עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה חֲנִים וְאֲנִי אָבוֹא אֶל בֵּיתִי לְאָכַל וּלְשִׁתּוֹת".** האם נראה לכם שכלל ישראל ישבו בסוכות במובן ההלכתי שלה? ודאי שאין כוונת הפסוק אלא לומר שהמה לא ישבו בבתי קבע כי אם בסוכות.

ומעתה מה ראייה יש מכך שהתורה קראה למקום מגורי הבהמות בשם 'סוכות' לומר שסוכת בהמה כשרה. הלא אין חולק שסוכת בהמה קרויה 'סוכה' במובן המילולי שלה, אלא שכפי המבואר בגמרא שם קיימת סברה לאסור סוכת בהמה מפני שאין היא בר חיובא, והנה על בעיה זו אין לנו כל לימוד והוכחה מדברי הפסוק שאין זה מעכב. וצריך תלמוד בכוונתם.

במבט של בית המדרש

את דברינו נסיים בחידוש המעניין המובא בתרגום יונתן על אתר: **"וַיַּעֲקֹב נָטַל לְסוּכּוֹת וְאִתֵּיָּעֲכַב תַּמָּן תַּרְיִסָּר יָרְחֵי שְׁתָּא וּבָנָא לִיה בֵּי מְדֻרְשָׁא",** שפירושו: **"ויעקב נסע לסוכות ויתעכב שם תריסר ירחי שתא ובנא ליה בי מדרשא",**

חודשי שנה ויבנה לו בית מדרש. הבית עליו מספרת התורה שאותו יעקב בנה - אין הוא כי אם: בית מדרש לתורה!

ובהתאם לכל האמור עד כה על דבר רחמיו המופלגים של יעקב אבינו על בעלי החיים עד אשר חידש בטובו לבנות להם סוכות, ניתן להמשיך ולומר כי כל זה בא לו ליעקב רק לאחר שבנה בית מדרש, כלומר, דווקא מתוך שהביט באספקלריה של תורה על חללו של עולם הוא שהגיע לידי מעשים אלו.

וכמה נאה לסבר על כך את האוזן במשל אקטואלי בן ימינו: לדאבון כל לב, קיימים כיום ברחבי תבל ארגונים שונים הנושאים את דגל המלחמה בצער בעלי חיים, והם לוחמים בשחיטה היהודית הכשרה ופועלים לאסרה בחוק. רוממות צערם של בעלי החיים בגרונם וחרב פיפיות בידם למוטט את חומות הכשרות.

זו דוגמא של עיסוק בסוגיית צער בעלי חיים שלא מתוך בית המדרש התורני, כשכאן אנו גם רואים כיצד גישה זו המתעלמת מהתורה מחטיאה את מטרתה, שהרי האמת הצרופה היא שדווקא השחיטה היהודית היא זו שמונעת מהבהמה הנשחטת את צערה.

בא יעקב אבינו בהקדימו את בניית בית המדרש לעשיית הסוכות, ללמדנו מוסר השכל שאין לעסוק בעניין צערם ורווחתם של בעלי החיים, אלא מתוך בית המדרש. רק מי שעוסק בתורה הוא זכאי לחוות את דעתו ולעשות מעשים בעניין זה, כי התורה מגינה ומצילה אותו לבל יטעה.

מצטער פטור מן הסוכה

עם השלמת הדברים העירני חכם אחד על כך דקיימא לן (סוכה כו א) מצטער פטור מן הסוכה. והנה יש להבין מדוע רק במצוה זו מצאנו כי יש בה התחשבות לאדם המצטער, מה שלא מצאנו בשאר המצוות, שבהם אף אם יש קושי חייבים לקיימם. אלא, ידועים דברי הטור (או"ח סי' תיז) ששלושת הרגלים הם כנגד שלושת האבות, וסוכות כנגד יעקב שנאמר ויעקב נסע סוכותה וגו' ולמקנהו עשה סוכות. והנה פירשו האור החיים והחיד"א שכל מטרת יעקב בבניית הסוכות היה בכדי למנוע צער בעלי חיים, אם כן לא שייך לומר שיצטרכו לישוב בסוכה אף במקרה של צער, שהרי זה היפך מטרתה של הסוכה, וזה נחמד.